زعفران‌های مرغوب منطقه ی کاسپین،

گوهری ناشناخته

علی محبوبی

WWW.V6RG.COM

شاید کمتر کسی از شما بداند که سرزمین گیلان رویش گاه چند نوع از مرغوب‌ترین و کمیاب‌ترین زعفران‌های جهان است که از این بین متأسفانه زعفران گیلانی که از گونه‌های منحصر به فرد زعفران جهان می‌باشد، در خطر انقراض قرار دارد.

بسیار تأسف‌برانگیز است که تا سخن از زعفران به میان می‌آید اذهان به سمت و سوی شرق ایران می‌رود، در صورتی که سرزمین کاسپین یکی از مهم‌ترین رویش‌گاه‌های این طلای سرخ می‌باشد که در قفای طلای سبزی که در حال غارت شدن و در ورای طلای سیاهی که در دست سیاست‌های کثیف و زورگویانه روسیه قرار گرفته، گم شده‌ای غریب است...

زعفران، محصولی مهم بوده و یکی از ارزشمندترین و قدیمی‌ترین رویندهای ایران است که با رنگ و عطر دل‌انگیز و مزه‌ای دل‌پذیر و نشاط‌آور جهانیان را مجذوب خود می‌کند و با خواص لطافت و زیبایی‌بخشی به پوست و چهره و دیگر خصوصیات جادویی خود رفته-رفته طرفداران بیش‌تری را به خود جذب کرده و بر ارزشش افزوده می‌گردد.

WWW.V6RG.COM

زَعفَران گیاهی از راسته‌ی Iridales، خانواده‌ی زنبقیان (Iridaceae)، تیره‌ی لیلیاسه (Liliaceae) و سرده‌ی زعفران‌ها (Crocus) است.[۱] زعفران با نام عمومی Saffron و نام علمی- Crocus Sativus، گران‌بهاترین گیاه زراعی موجود در روی کره زمین است و تنها گیاهی است که واحد خرید و فروش آن به جای تُن و کیلو، مثقال و گرم است! و به دلیل قیمتی بودن آن، از قدیم سوداگران متقلب در آن دست کاری می‌کردند و مجازات تقلب در زعفران گاهی حکم اعدام داشته است.

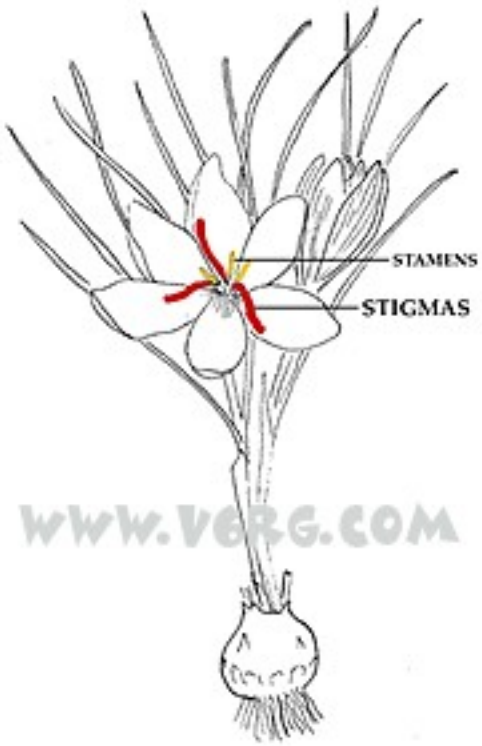

CROCUS SATIVUS

درباره‌ی منشأ زعفران نظریه‌های مختلفی ابراز شده است، که برخی از آن‌ها ریشه‌های افسانه‌ای دارد. برای مثال برخی مبدأ زعفران را هند متذکر شده‌اند که صرف نظر از پیشینه انتقال فرهنگ کاشت و مصرف زعفران به کشمیر، اساس آن مبتنی بر داستان هبوط و حضرت آدم در سرزمین هند است. مطابق این گونه روایات، همه رستنی‌ها و میوه‌های خوش‌بو از جمله زعفران ارمغان بهشتی آدم بوده که در هند فرود آمده است.

در دائره‌المعارف آمریکانا (Americana Encyclopedia) ذکر شده است که این کلمه از کریکوس (Corycus) که نام منطقه‌ای در سیلیسیا (Cilicia) واقع در شرق مدیترانه می‌باشد، گرفته شده است. در منابع پهلوی زعفران با نام پارسی (کرکم) ثبت شده است. در یك ترجمه بندهش زعفران جزو اسپرغم‌ها یا عطرها یا گیاهان خوش‌بوی به حساب آمده، و در ترجمه دیگری از این کتاب، زعفران در شمار گیاهان رنگ کننده پارچه ذکر شده است.

کلمه زعفران یك واژه‌ی عربی یا احتمالا معرب است که ریشه و وجه اشتقاق آن ناشناخته مانده، گو این‌که در منابع غربی برای این کلمه و کلمه کرکم مبنای سومری عنوان شده است. در منابع لغت فارسی- و عربی- ده‌ها کلمه به معنی زعفران ثبت شده است. اما این کلمات به ندرت در مآخذ و متون کهن فارسی- به کار رفته است. مثلا کلمه کرکم در نوشته‌ها و سروده‌های فارسی در موارد بسیار اندك ذکر شده است، اما کلمه زعفران با همه خصلت‌ها و خصوصیات و خواص نباتی‌اش مورد توجه بسیاری از ادبا و نویسندگان و شاعران قرار گرفته است، به طوری که با جرأت می‌توان گفت کلمه زعفران و تعبیرات و تشبیهات مربوط به آن به اندازه‌ای که در منابع و متون فارسی آمده در آثار مکتوب هیچ جای جهان به کار نرفته است.

بی‌گمان سومریان که در بین النهرین می‌زیستند، نخستین قومی بوده‌اند که در مدخل دروازه مدنیت بشری قرار گرفته و آثار مکتوبی از آن‌ها بر جای مانده است. این قوم که در بین‌النهرین می‌زیسته‌اند از یك ناحیه کوهستانی به این منطقه مهاجرت کرده‌اند و جرج سارتن در این باره مي‌گويد: سومریان قومی غیرسامی، از پیش‌گامان امور فلاحت، صنعت و تجارت بودند که در حدود ۶۰۰۰ سال قبل، از یك منطقه‌ی کوهستانی به بین‌النهرین رفتند و پایه‌های تمدن و امپراتوری خود را پی ریختند.[۲] ولی برخی باستان‌شناسان، از جمله هنری لوکاس، مسکن اولیه‌ی سومریان را ایران[۳] و کرانه‌های دریای کاسپین[۴]، و برخی نیز فلات مرکزی ایران و برخی نواحی کوهستانی زاگرس متذکر شده اند.

اگر به واقع سومریان گیاه زعفران را می‌شناخته و مقصود آن‌ها همین زعفران معروف خوراکی بوده است آنان باید از نواحی کوهستانی منشأ گیاه زعفران در ایران به بین النهرین مهاجرت کرده باشند، شاید سومریان همان بومیان نخستین نواحی کوهستانی دماوند و کاسپین بوده اند[۵] که به خاطر ابداعات شگرف خود به «دیو» شهرت پیدا کرده و عاقبت مغلوب شهریاران اساطیری ایران، از جمله جمشید گردیده و مجبور به مهاجرت از نواحی کوهستانی به بین النهرین شده اند. [۴]

عده‌ای نیز مبدأ گیاه زعفران را ایالت قدیم ماد ایران و برخی از محققین نیز خاستگاه زعفران را در منطقه وسیع‌تری از کره زمین شامل یونان، ترکیه، آسیای صغیر و ایران می‌دانند. برخی شواهد و مستندات تاریخی موجود دلالت بر آن دارد که رویش‌گاه اولیه زعفران در ایران‌زمین بوده است و ایرانیان به خصوص در دوره پارت‌ها که از نظر اقتصادی، سیاسی و اجتماعی رابطه خود را با بابل، سوریه، فلسطین و... تقویت نمودند، ضمن صدور زعفران به بسیاری از نقاط جهان باستان، خواص آن را به یونانی ها، رومی ها، چینی‌ها و اقوام سامی از جمله عرب‌ها معرفی کردند و شیوه‌ی زراعت آن را در سده‌های اول تا چهارم هجری به ملت‌های اسلامی پیرامون مدیترانه آموختند. به این ترتیب که نخستین زعفران‌زارها به وسیله ایرانیان تبعیدشده توسط معاویه در نواحی شام دایر شدند، سپس کاشت زعفران در شمال آفریقا و آندلس (اسپانیای اسلامی) و صقلیه (سیسیل) رواج یافت و بدین صورت در قرن دهم میلادی کشت زعفران توسط اعراب (که خود نیز آن را از ایرانیان آموخته بودند) در اسپانیا متداول گردید و متعاقب آن در قرن هجدهم در ناحیه‌ای به نام Walden در Essex انگلستان رواج داشته و امروزه این محل به نام Saffron Walden معروف است و در نتیجه، اقوام ایرانی در انتقال فرهنگ زعفران‌کاری به سایر نقاط جهان مؤثر بودند.

برخی از مستندات تاریخی معتبر نیز در این مورد توسط مورخان ثبت شده است. برای مثال ابن اسفندیار کاتب تاریخ‌نگار منطقه‌ی کاسپین مرکزی (شرق گیلان و غرب مازندران) در کتاب تاریخ طبرستان (به کوشش عباس اقبال، قسمت سوم) ضمن وصف مجلس بزم پرشکوه حسام‌الدوله اردشیر شهریار شرق گیلان و غرب مازندران (حکومت ٤١٣ تا ٤٣٨ قمری) آورده است:

« میوه‌های خشك و تر پیش هر یك بر طبق‌های نهادندی، و به هر گام در پس قفای حریفان فراشی با مجمره‌های زرین عود، عنبر و زعفران سوختند.»

هم‌چنین ابن فقیه همدانی در کتاب مختصر البلدان (ترجمه‌ی ح. مسعود، صفحه‌ی ۱۵۳) و مطهر بن طاهر مقدسی، در کتاب آفرینش و تاریخ (ترجمه‌ی دکتر محمد رضا شفیعی کدکنی، جلد ششم، صفحه‌ی ۴۵) می‌نویسند که بر محصول زعفران خراج و مالیات تعلق می‌گرفته، به طوری که در سده ۱ قمری (سده‌ی ۷میلادی)، اسپهبد گیلان (شرق گیلان و غرب مازندران) پس از شکست از یزید بن مهلب از جمله به پرداخت ٤٠٠ خروار زعفران، و به روایت بلاذری ٤٠٠ بار شتر موظف می‌شود.

در جایی دیگر احمد بن یحیی بلاذری در کتاب فتوح البلدان (ترجمه‌ی محمد توکل، صفحه‌ی ۴) منصور دوانیقی خلیفه عباسی (خلافت از ١٣٦ تا ۱۴۹ قمری) میزان مالیات محصول منطقه‌ی کاسپین (گیلان و مازندران) را به روال عهد ساسانیان (اکاسره) سالانه ۱۰ خروار زعفران تعیین می‌کند.

همچنین دانشمند امریکایی بارتولد لوفر در سال ۱۹۱۹ میلادی تألیفی عالمانه درباره‌ی روابط فرهنگی مدنی ایران و چین منتشر کرده و شرح مبسوط با استناد به منابع کهن درباره‌ی منشاء و پیشینه‌ی زعفران آورده و از جمله به این نتیجه رسیده است که اول این‌که زعفران از رستنی‌های بومی ایران بوده و در واقع گیاه زعفران در ایران خودرو است و بنا به قاعده، کشت آن از زمان‌های بسیار دور در این سرزمین آغاز شده است. و دوم این‌که به احتمال زیاد، پیاز زعفران و فرهنگ کاشت و مصرف آن از ایران به نقاط جهان به ویژه به هند انتقال یافته است. (به نظر می‌رسد که در جریان لشگرکشی مسلمانان به کشمیر، کشت زعفران در هندوستان نیز معمول شد زیرا که در منابع قبل از اسلام از کشت و تولید زعفران در این کشور سخنی به میان نیامده است. هم‌چنین در هندوستان از زعفران در مصارف خوراکی و آرایشی استفاده می‌شده است و زنان هندی، خال زعفرانی بر پیشانی می‌گذاردند.)

گلین دانیل نیز ضمن شرح آثار فرهنگی و مدنی سومریان (قومی که خود را سیاه سران می‌گفتند) می‌گوید: «عجیب این که هنوز تعداد کمی از لغات سومری مانند زعفران و... در زبان انگلیسی به کار می‌رود. سومریان قومی بوده‌اند که ازیك سرزمین کوهستانی به بین النهرین مهاجرت کرده‌اند.»[۴]

مناطق زعفران‌خیز گذشته و کنونی ایران:

۱. ایالت جبال؛ ۲. همدان؛ ۳. رودراور؛ ۴. نهاوند؛ ۵. منطقه‌ی کاسپین ۶. کرمانشاهان؛ ۷. قم؛ ۸. ری؛ ۹. اصفهان؛ ۱۰. ایالت پارس؛ ۱۱. کوه‌کیلویه و لرستان؛ ۱۲. تبریز و سلطانیه؛ ۱۳. بروجرد؛ ۱۴. دربند؛ ۱۵.

قزلـر؛ ۱۶. بـاکو؛ ۱۷. شــروان؛ ۱۸. بردعــه و گنجــه؛ ۱۹. مــاوراء النهــر و خراســان؛ ۲۰. چغانیــان؛ ۲۱. ویشــگرد؛ ۲۲. شــومان؛ ۲۳. قوادیــان؛ ۲۴. خراســان قـدیم؛ ۲۵. بـون؛ ۲۶.بـادغیس؛ ۲۷. قهســتان؛ ۲۸. بیرجنـد؛ ۲۹. قائن؛ ۳۰.زوزن؛ ۳۱. گناباد؛ ۳۲. تــون؛ ۳۳. تربــت حیـدریه؛ ۳۴. فریمـان؛ ۳۵. کرمان؛ ۳۶. سیستان؛ ۳۷. کابل؛

انتقال فرهنگ زعفران‌کاری به نواحی مدیترانه:

الف. شام/ سوریه؛

ب. افریقا: ۱. ابه؛ ۲. اربس؛ ۳. مجانه؛ ۴.لربس؛

ج. اندلس (اسپانیا) : ۱. بیاسه؛ ۲. وادی الحجاره؛ ۳. بلنسیه؛ ۴. ینشته؛ ۵. ابده؛ ۶. فرمنیتره؛ ۷.رصافه؛

د. روم و یونان: ۱. صقلیه؛ ۲. روم شرقی.

تاکنون یازده نوع از گونه‌های وحشی زعفران در ایــران شناســایی شــده‌اند که عبارتند از:

۱/ زعفران کاسپی (که متأسفانه بسیاری به اشتباه آن را زعفران خزر می‌نامند.) - C. Caspius

ارتفاع این گونه ۱۰ تا ۱۲ سانتی‌متر بوده رنگ گل‌ها سفید یا بنفش یاسی و در گلوگـاه زرد می‌باشــند و گل‌هـا و برگ‌هـا هم‌زمـان بـا هـم در پـاییز ظـاهر می‌شوند. این گونه در ارتفاعات کرانه‌های جنوبی دریای کاسپی و از جمله در کوهستان‌های گیلان مشاهده می‌شوند.

۲/ زعفران گیلان - C. Gilanicus

ارتفاع این گونه ۱۰ تا ۱۲ سانتی متر بوده رنگ گل‌ها سفید یا بنفش یاسی ـ و در گلوگاه زرد می‌باشند و برگ‌ها در فصل پاییز پس از گل‌دهی ظاهر می‌شوند. این گونه‌ی کم‌یاب در سمت غربی ـ ارتفاعات دیلمان، ارتفاعات تالش و به خصوص در مرز اسالم و خلخال و در انتهای جنگل‌های این مناطق مشاهده شده است.

۳/ زعفران آلمه - C. Almehensis

ارتفاع این گیاه ۵ تا ۱۰ سانتی متر بوده و گل‌های زردرنگی دارد. برگ‌های این گیاه در بهار گل می‌دهند و گاهی از درون برف گل‌های زرد زیبای خود را نمایان می‌سازد. این گونه از منطقه آلمه رباط قره بین جنگل گلستان و پارک ملی گرگان جمع‌آوری و مشاهده شده است.

۴/ زعفران سفید (دو گله) - C. Biflorus

رنگ گل‌های این گونه سفید و پوشش آن‌ها دارای رگه‌های بنفش می‌باشد. کلاله‌ها با رنگ زرد نارنجی به ندرت سفید می‌باشند و برگ‌هایش، سبز مایل به خاکستری هستند که همراه گل‌ها ظاهر می‌شوند. بنه این زعفران به خاطر داشتن پوشش فیبری به شکل دوایر هم مرکز از سایر گونه‌ها به راحتی قابل تشخیص است. این گونه در تپه‌های سنگی و پر خاک و خاشاک در ارتفاعات البرز و زاگرس می‌روید. در گنبد کاووس، ارتفاعات نسبتا بلند منطقه‌ی کاسپی، ارتفاعات آذربایجان شرقی و غربی و هم‌چنین در ارتفاعات کرمانشاه در اسفند تا اردیبهشت ماه دیده می‌شود.

۵/ زعفران زیبا - C. Speciosus

ارتفاع این گیاه در حدود ۱۲ سانتی متر بوده و از آن‌جا که بسیار زیبا می‌باشد نام لاتین این گیاه نیز به همین معنی‌ست. این گونه دارای گل‌های آبی سوسنی شکل بوده که دارای رگه‌های تیره و خامه سه شاخه‌ای به رنگ نارنجی روشن است و در ماه‌های مهر و آبان گل می‌دهد. محصول نهایی و برگ‌های آن در فصل بهار ظاهر می‌شوند. این گونه در چمن‌زارهای ضلع

شمالی کوه‌های البرز، گرگان، پارک گلستان، فیروزآباد، کلاردشت، گیلان، آذربایجانات و اردبیل می‌روید.

۶/ زعفران جوقاسم - Crocus Haussknechtii

گونه وحشی زعفران با نام محلی «جو قاسم» که در منابع لغت فارسی- با نام «کرکمیسه» یاد شده است، شباهت‌هایی تام و تمام با گیاه زعفران معمولی دارد. این گونه نزدیک‌ترین گونه به زعفران زراعی متداول است.

زمان گل‌دهی این گونه در اوایل فصل پاییز می‌باشد. بنه‌های این زعفران را در ارتفاعات گلپایگان در فصل بهار جمع‌آوری کرده و سرخ می‌کنند و یا در شیر جوشانده برای خوردن مصرف می‌کنند. بنه آن در محل به جوقاسم معروف است. این‌گونه هم‌چنین در ارتفاعات کرمانشاه، آذربایجان و فیروزآباد می‌روید.

۷/ زعفران بنفش - C. Michelsonii

ارتفاع این گیاه ۶ تا ۸ سانتی متر بوده و گل‌ها و برگ‌های آن به طور هم‌زمان در بهار ظاهر می‌شوند. گل‌ها در این گونه بنفش یا سفید می‌باشند. این گونه در مناطق استپی و خشک شمال خراسان مانند بجنورد، شمال غربی قوچان کوه‌های کوپه‌داغ دیده می‌شوند.

۸/ زعفران زاگرس - C. Cancellatus

ارتفاع این گیاه در حدود ۱۰ سانتی متر و گل‌های آن دارای رنگ‌های متنوع از سفید تا آبی سوسنی پررنگ می‌باشند که به طور معمول در سطح خود رگه‌هایی به رنگ ارغوانی تیره‌تر داشته و قاعده داخل آن‌ها به رنگ سفید تا زرد دیده می‌شود. گل‌ها در پایین ظاهر می‌شوند و برگ‌ها گاهی هم‌زمان با گل‌دهی ظاهر می‌شوند. این گونه در ارتفاعات غرب آذربایجان، شیرکوه، اصفهان، خرم آباد، ملایر، اراک و سفیددشت می‌روید.

۹/ زعفران کورل کووی - C. Korolkowii

محل رویش این گونه در شمال شرق ایران، فیض‌آباد افغانستان، چترال پاکستان و تاشکند ازبکستان است.

۱۰/ زعفران الاتاویکوس

محل رویش شرق دریای کاسپین، در منطقه بین تاشکند و کوه‌های تین شان در غرب چین و در مناطق کوهستانی پوشیده از برف ارتفاعات آن‌ها است.

۱۱/ زعفران خوراکی - C. Sativus L

این گونه‌ی متداول و اهلی شده‌ای‌ست که امروزه در بسیاری از مناطق ایران کشت می‌شود و بسیار نزدیک به جوقاسم می‌باشد.

زعفران مصارف متعددی در صنایع غذایی، آرایشی- و بهداشتی، صنعت رنگ‌رزی، امور هنری و دارویی- دارد. از زمان‌های قدیم برای زعفران نیز هم‌چون سایر ادویه‌جات، خواص درمانی مختلفی در نظر می‌گرفتند. امروزه بر مبنای تحقیقات علمی که در استفاده فراگیر از زعفران در طب سنتی و گیاهی انجام شده، خواص متعدد این گیاه و اثربخشی ترکیبات موثر آن توجه بسیاری از محققان شرکت‌های داروسازی و دست اندرکاران علم پزشکی را به خود جلب نموده است. زعفران از گیاهانی‌ست که در طب سنتی از آن به عنوان نشاط‌آور و برطرف کننده غم و اندوه یاد شده است. نتایج نشان می‌دهد که در آینده‌ای نزدیك، زعفران یکی از مهم‌ترین جایگزین‌های داروهای شیمیایی خواهد بود زیرا این گیاه خاصیت‌های گوناگون طبی دارد و به ویژه اخیراً به عنوان داروی ضد سرطان (ضد تومور و جمع‌کننده رادیکال‌های آزاد) به طور جدی مورد توجه قرار گرفته است. بررسی‌های مختلف علمی نشانگر اثر کاهنده فشار خون و ضد ایسکمی (ضد انسداد شریان) زعفران است. هم‌چنین عصاره‌ی زعفران می‌تواند به عنوان داروی ضد آریتمی (آریتم قلبی: غیرطبیعی بودن ریتم قلب) و هم‌چنین بهبود بیماری آسم به کار رود.

از سایر خواص درمانی زغفران می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- كمك به هضم طبیعی غذا، تقویت کننده معده، ضد نفخ

- مسکن، بویژه در درمان دردهای لثه و قلنج

- شادی‌بخش، درمان دردهای عصبی، آرام‌بخش، درمان کم‌خوابی، تقویت‌کننده حافظه، افزایش‌دهنده تمرکز، ضدتشنج، افسردگی، اسپاسم، آلزایمر و پارکینسون

- درمان فشار خون، کاهش کلسترول، درمان کم‌خونی ناشی از کمبود آهن در دختران، کاهش درصد احتمال بروز بیماری‌های قلبی، تصلب شرائین و افزایش سلامت قلب (به دلیل وجود تیامین، ریبوفلاوین و مواد معدنی)

-محرك و تقویت‌کننده تمایلات جنسی

- درمان بیماری‌های تنفسی نظیر آسم، سرفه

- افزایش جریان خون در شبکیه، درمان اختلالات لکه زرد شبکیه در اثر پیری، بهبود علایم مربوط به رتینوپاتی ایسکمیك

- درمان کوفتگی و رماتیسم بصورت استعمال خارجی

- درمان بیماری‌هایی نظیر اسهال خونی، سرخك، بزرگ شدن کبد و طحال و عفونت دستگاه ادراری

بررسی میزان رنگ‌دهی توده‌های مختلف زعفران و عوامل موثر بر پایداری رنگ و امکان کاربرد آن در تولید نوشابه نیز از کاربردهای اخیر آن است. با توجه به یافته‌های تحقیقاتی، زعفران کاربرد عمده‌ای در صنایع غذایی دارد که عبارت‌ند از رنگ نمودن سوسیس، ارلئومارگارین (کره) یا شورتینگ (روغن)، نوشابه و...

عطر و بوی زعفران به علت وجود اسانس بی‌رنگ تروپن‌دار و یك ترکیب اکسیژن‌دار همراه با سینئول به نام سافرانال می‌باشد. و طعم زعفران مربوط به هتروزید تلخ پیکرو کروسین است. ماده رنگین زعفران مربوط به وجود ماده‌ای به نام کروسین می‌باشد. البته به طور اصولی تغییرات آب و هوا و شرایط جغرافیایی بر روی کمیت و کیفیت مواد مؤثر گیاهان کاملا تأثیر گذار است و گیاهانی که در نقاط مختلف دنیا کشت و برداشت می‌شوند، ممکن است دارای مواد و در نتیجه اثرات مختلف و یا ارزش‌های درمانی و یا مثلا

سمی مختلف باشند. یکی از مواد موجود در زعفران که مقادیر زیاد آن باعث سمیت می‌شود، ماده‌ای به نام Safranal است که جزو مواد اصلی زعفران است. با تحقیقات جدیدی که در دانشکده‌ی داروسازی دانشگاه تهران بر روی زعفران انجام شده است، مشخص شد که زعفران ایرانی- دارای درصد کم‌تری از Safranal نسبت به زعفران نقاط مختلف جهان است و این یکی از بزرگ‌ترین مزیت‌ها و تفاوت‌های بین زعفران ایرانی- و غیرایرانی‌ست. در حقیقت می‌توان گفت که سمیت زعفران ایرانی در مقادیر زیاد، کم‌تر از انواع غیرایرانی‌ست که این موضوع هنوز برای مجامع علمی- و استفاده‌کنندگان در جهان گزارش نشده و تازگی دارد.

تصاویری از زعفران در روستای یِکُنُم گیلان

www.v6rg.com

زعفران دارای ویژگی‌های منحصر به فردی‌ست که آن را از سایر گیاهان متمایز می‌سازد. این گیاه با سرد شدن هوا و رسیدن پاییز شروع به سبز شدن و رشد می‌نماید. در زمانی که کم‌تر از گل و گل‌زار اثری‌ست و دست سرد طبیعت گرمای هستی هر گل و گیاهی را گرفته است، گل زیبای زعفران نیمه شب از دل سرد زمین سر بر می‌آورد و عطر گرم و نشاط آفرینش را نثار نسیم سرد صبحگاهی می‌کند.

این گیاه در پاییز، قبل از آن که برگ کند گل می‌دهد و کم-کم برگ‌های سبز تیره‌اش بالا می‌آید و در کنار گل‌های زیبای بنفش، رنگ جلوه‌ای از حیات به زمین بی رمق می‌بخشد، به گونه‌ای که این جلوه‌ی زیبا موجب می‌شود انسان سوز سرمای پاییز را از یاد ببرد.

زعفران با این همه شکوه و زیبایی گیاهی‌ست کم‌توقع و یار و یاور محرومان؛ زیرا در بین گیاهان زراعی ایران مناسب‌ترین گیاه برای نقاط محروم و دورافتاده گیلان است. چرا که اغلب مناطق زعفران‌کاری کشور در فواصل زیادی از مرکز واقع شده و این مناطق فاقد استعدادهای صنعتی و تولیدی دیگری می‌باشند و چون در محدودیت شدید ادواری آب کشاورزی نیز به سر می‌برد و برای ارتفاعات ییلاقی گیلان محصولی مناسب و قابل برنامه‌ریزی محسوب می‌گردد. یکی- دیگر از عوامل محیطی که در تولید عملکرد و کیفیت زعفران موثر است وضعیت زمین از قبیل توپوگرافی، شیب، وضعیت، جهت ناهمواری و... می‌باشد. هر چه ارتفاع مزارع زعفران از سطح دریا بیش‌تر باشد کیفیت و عملکرد محصول نیز بیش‌تر است و بنا به گفته‌ی کارشناسان، زعفران مناطق کوهستانی به دلیل این‌که ارتفاع بالایی دارند از مرغوبیت و کیفیت بالایی برخوردار است. زعفران به طور معمول نواحی سرد و به طور میانگین ارتفاع ۱۳۰۰ تا ۲۳۰۰ متر از سطح دریا را ترجیح می‌دهد و اراضی آفتاب‌گیر و بدون درخت که در معرض بادهای سرد نیز نباشد برای رشد زعفران مناسب است و از این رو نیز ارتفاعات گیلان بسیار برای کشت این محصول باارزش ایده‌آل هستند.

خوشبختانه کشت زعفران از چهار سال پیش به صورت آزمایشی- در زمین‌های کوهستانی گیلان و در شهرستان‌های رودبار، سیاهکل، املش، تالش و رودسر آغاز شده است و طبق پیش‌بینی کارشناسان، کشاورزان گیلانی- در سال ۱۳۹۰ دو کیلو و صد گرم زعفران تولید می‌کنند و این در حالی‌ست که در سال گذشته یک کیلو و پانصد گرم زعفران در گیلان تولید شده بود.[۷]

به گفته‌ی مدیر جهاد کشاورزی املش، طبق آزمایش‌های استان خراسان که قطب تولید زعفران است، تولید پیاز زعفران در گیلان مورد تایید قرار گرفت و وزن و اندازه پیاز زعفران مناسب تشخیص داده شد. وی با بیان این‌که خراسان در تولید پیاز زعفران با چالش آب مواجه است، اذعان داشت: از آن‌جا که ما کمبود آب برای تولید پیاز زعفران نداریم و با توجه به کیفیت خوب تولید پیاز زعفران در گیلان، به همین دلیل سازمان جهاد کشاورزی گیلان برای تولید پیاز زعفران با استان خراسان قرار منعقد می‌کند. [۸]

مهندس بنیادی، معاون بهبود تولیدات گیاهی سازمان جهاد کشاورزی گیلان نیز در این باره اعلام کرد طبق تفاهم‌نامه با سازمان جهاد کشاورزی خراسان رضوی کشت ازدیاد پیاز زعفران در گیلان اجرایی شد چرا که این سازمان خاک گیلان را برای ازدیاد پیاز زعفران مناسب دانسته و معتقد است پیاز زعفران در گیلان به دلیل برخورداری از شرایط مناسب زودتر از استان خراسان به گل می‌نشیند.[۸]

هم‌چنین مدیر باغبانی سازمان جهاد کشاورزی گیلان نیز در این باره می‌گوید: این استان به دلیل داشتن اقلیم و خاک غنی و مناسب، می‌تواند به مکانی برای تکثیر و ازدیاد پیاز استاندارد زعفران کشور تبدیل شود.[۸]

مهندس بنیادی، معاون بهبود تولیدات گیاهی سازمان جهاد کشاورزی گیلان با اشاره به کشت پیاز زعفران در یک هکتار از اراضی‌ـ استان گیلان، خاطرنشان کرد: در یک هکتار از زمین‌های کوهستانی گیلان نیز پیاز زعفران کشت شده که پیش‌بینی می‌شود ۱۸ تن برداشت داشته باشد.[۷]

بنیادی با تاکید بر توسعه کشت زعفران در گیلان خاطرنشان کرد: کشت زعفران در گیلان با هدف افزایش درآمد کشاورزان ترویج داده می‌شود. وی با توجه به مستعد بودن مناطق مختلف گیلان برای کشت این محصول صادراتی، بر لزوم توسعه کشت زعفران تأکید کرد و افزود: کشاورزان گیلانی‌ـ پس از برداشت برنج می‌توانند با کشت دوباره و ترکیبی به بهبود اقتصاد خانوارهای خود و استان کمك کنند.[۸]

به امید پیشرفت روزافزون گیلان سرفراز و به‌کارگیری تمامی پتانسیل‌های ناتمام این استان.

پی‌نوشت:

[۱]: سلسله مراتب هشت طبقه آرایه شناختی اصلی در طبقه‌بندی زیستی عبارتند از: جاندار، دامنه، فرمانرو، شاخه، رده، راسته، خانواده، سرده و گونه که طبقه‌های میانی (فرعی) در میان این طبقه بندی اصلی قرار می‌گیرند. یک خانواده از یک یا چند سَرده تشکیل شده‌است. سَرده واژه‌ای فارسی- به معنی رده است و در تقسیم‌بندی‌های جانورشناسی معادل جنس (Genus) به کار می‌رود. بسیاری از سرده‌ها خود نیز به زیرسرده‌هایی تقسیم می‌شوند.

[۲]: جورج سارتن، تاریخ علم، ترجمه‌ی احمد آرام، تهران، امیرکبیر، ۱۳۷۵، جلد ۱، ص ۸۷؛ و هم‌چنین محمد حسن ابریشمی، زعفران از دیرباز تا امروز، صفحه‌ی ۸ و ۹.

[۳]: .هنری لوکاس، تاریخ تمدن از کهن‌ترین روزگار تا سده ما، ترجمه‌ی دکتر عبدالحسین آذرنگ، تهران، کیهان، ۱۳۶۶، جلد ۱، صفحه‌ی ۸

[۴]: سومر (یا شومر) یکی از تمدن‌های نخستین خاورمیانه باستان بود که از زمان نخستین اسناد ثبت شده در میانه هزاره چهارم ق.م، تا برآمدن بابل در اواخر هزاره سوم ق.م، در بخش جنوبی میان دو رود (جنوب خاوری عراق کنونی) قرار گرفته و مردمانی غیر سامی بودند. به نظر می‌رسد که سومر، به همراه مصر باستان، نخستین جوامعی باشند که در سکونت‌گاه‌های دائمی- زندگی می‌کردند. درباره خاستگاه سومریان پیش از آمدن ایشان به میان دو رود تا کنون هیچ سند و گواه و راهنمای تاریخی یافت نشده است و هیچ کدام از دانشمندان نام‌دار به طور قطع خاستگاه آنان را مشخص نکرده‌اند ولی برخی از آنان به احتمال خاستگاه ایشان را از فلات ایران و از سوی خاور دانسته‌اند.

بنا به گزارش مشیرالدوله پیرنیا (حقوق‌دان، تاریخ‌نگار ایرانی- و نخست‌وزیر ایران در اواخر عهد قاجار و اوایل دوره‌ی پهلوی، نویسنده‌ی کتاب «تاریخ ایران باستان» که منابع عمده‌ی پیرنیا برای نگارش آن کتاب‌های فرانسوی، انگلیسی، روسی و آلمانی‌اند که ترجمه‌ای از منابع یونانی و رومی- محسوب مي‌شوند. وی از منابع عربی و فارسی هم در سطح گسترده‌ای استفاده کرده است.) و ساموئل کریمر (سومرشناس معتبر که بسیاری از لوح‌های سومریان را ترجمه نموده است)، کاسان، ساکن کرانه دریای کاسان بین هزاره پنجم تا چهارم پیش از زایچه مسیح در نخستین مهاجرت خود از کرانه‌های دریای کاسان (دریای گیلان) به سرزمین میان‌رودان (بین النهرین) مهاجرت کرده‌اند و هم‌زمان با تمدن کهن سومری هم‌ارز تمدن مصر باستان

نخستین نهاد تمدّن را درجامعه کل بشری بنیان‌گزاری کردند. به گفته‌ی زنده‌یاد جلیل ضیاپور، رئیس فقید موزه‌ی مردم شناسی- ایران، ساموئل کریمر، در بررسی نظریات و عقاید متفاوت، حین تعیین قدمت تاریخ سومری بسیار محتاط و سخت‌گیر است.

در این رابطه، کریمر با تمام سخت‌گیری خود در کتاب «الواح سومری» (که در آن بسیاری از الواح سومری را ترجمه کرده) می‌نویسد: «به نظر سومریان، خدایان بر فراز کوهستان زمین و آسمان، آن‌جا که خورشید می‌دمد، اقامت داشتند. علاوه بر نتایج مطالعات تطبیقی اسطوره‌ها، مطالعات مردم‌شناسی معاصر درباره آیین‌ها و مراسم نیز نشان می‌دهد که صورت نمایشی اسطوره کهن مرگ و باز زنده شدن خدای گیاهی در مناطق گوناگون ایران استمرار یافته است. از جمله، رسم‌های میر نوروزی، کوسه گردی، پیر بابو (گیلان) و مانند این‌ها. در صورتی که از این گونه رسم‌ها، در سرزمین‌های آن سوی میان رودان (بین النهرین) نشانه‌ای در دست نیست.»

کریمر در این کتاب مي‌نویسد: «در هیچ يك از منظومه‌های سومری اشاره‌ای صریح به تاریخ مهاجرت آنان به سوی بین‌النهرین نیست، و احتمال می‌رود که سومریان از آن سوی قفقاز و دریای کاسپین به نواحی غربی- ایران سرازیر شده باشند.» کریمر پس از اشاره به این‌که دوره‌ی پیش از سومریان با زراعت در دهات آغاز شده است، می‌نویسد: «نظر رایج کنونی بر این است که تمدن مزبور را مهاجرانی از جنوب غربی ایران همراه خود به جنوب بین‌النهرین آورده بوده‌اند.»

و یا علی‌پاشا صالح، در کتاب «حقوق تاریخی» سومریان را از تبار قفقازی (که اکثر دانشمندان خاستگاه قوم کاس را نیز این مناطق می‌دانند) می‌داند.

و یا ویل دورانت مورخ، باستان شناس و زبان شناس در این باره معتقد است که سومریان شاید از آسیای میانه یا قفقاز یا ارمنیه برخاسته به جنوب بین النهرین، همراه دو رود دجله و فرات آمده آند.

و فریتز هومل سومر شناس آلمانی معتقد است که شاخه‌ای از اجداد باستانی اقوام قفقازی حدود ۵۰۰۰ سال قبل از میلاد از وطن خود واقع در آسیای مرکزی حرکت کرده و به آسیای مقدم آمده سومرها را پدید آورده‌اند.

و در جای دیگر می‌گوید: تموز و ایشتر (صورت‌های بابلی دوموزی و اینانای سومری) بارها زیر پیکره صنوبر نر و ماده تصویر می‌شوند. می‌دانیم در دلتای دجله-فرات، درخت صنوبر وجود ندارد، و این درخت بومی ناحیه‌های

کوهستانی‌ست. این نواحی خاستگاه اصلی سومرها بوده است. به علاوه باید به این واقعیت توجه داشت که زیگورات‌های عظیم، مشخصه معماری معبدهای سومری‌ست و عقیده بر این است که رو به همان جهت خاستگاه اصلی ساخته شده‌اند.

ساموئل هوك در کتاب «تاریخ اوسانه در خاورمیانه» نیز ریشه‌ی نژادی سومریان را با ساکنین قدیم قفقاز، کاس‌ها (کاسپی‌ها و کاس‌سی‌ها) و ایلامیان یکی می‌داند.

هنری فیلد در کتاب «مردم شناسی ایران» سکونت نخستین سومرها را در قفقاز و جنوب دریای کاسپین می‌یابد.

سر پرسی- سایکس، خاور شناس انگلیسی-، در کتاب «تاریخ ایران» می‌نویسد: «در نوشته‌ها، آنان را سیاه‌سران ضبط کرده‌اند، و سرزمین اصلی آن‌ها کوهستانی بوده، زیرا خدایان‌شان را در حالتی که روی کوهی ایستاده‌اند نمایش داده‌اند، و نیز از مساکن و اماکن اولیه‌شان (که چوبی بوده) برمی‌آید که سرزمین مزبور جنگلی و بیشه‌ای بوده است.»

همه‌ی این نظریه‌ها و استنادات خاستگاه بودن کوهستان‌های کاسپین را قوت می‌بخشند. البته نظریه‌هایی نیز این خاستگاه مرموز را در نواحی جنوب شرقی ایران(سیستان و بلوچستان) و کناره‌های سواحل شمالی خلیج فارس(شوش) می‌دانند.

[۵]: محمد حسن ابریشمی، زعفران از دیرباز تا امروز ،گفتار پنجم کتاب (ص ۵۶۱ تا ۷۱۴)

(در کتاب زعفران از دیرباز تا امروز، پیشینه‌ی مستند زعفران ایران و زراعت، تجارت و استاندارد آن در ۸۳۲ صفحه با بیش از ۲۰۰ منبع مورد بررسی- قرار گرفته و آمارهای موجود از دو سده‌ی اخیر، تا پایان ۱۳۸۲ ش / ۲۰۰۴ م مربوط به تولید و تجارت زعفران ایران و دیگر کشورها و نیز استانداردهای بین المللی نقل شده است.)

[۶]: با توجه به اشارات پی نوشت [۴]، احتمالا این ارتفاعات کوهستانی غرب منطقه‌ی کاسپین می‌باشد.

[۷]: اخبار گیلان / Guilan News Agency – پنج شنبه ۵ آبان ۱۳۹۰

[۸]: اخبار گیلان / Guilan News Agency – سه شنبه ۳ آبان ۱۳۹۰

منابع:

زعفران از دیرباز تا امروز. محمد حسن ابریشمی. انتشارات امیرکبیر تهران. ۱۳۸۳

تمدن‌های اولیه و باستان‌شناسی خاستگاه آن‌ها. گلین دانیل. ترجمه‌ی هایده معیری. مطالعات و تحقیقات فرهنگی

تاریخ علم. جورج سارتن. ترجمه‌ی احمد آرام. انتشارات امیرکبیر تهران. ۱۳۷۵

مرکز اطلاعات و تحقیقات زعفران ایران

مرکز تعلیمات اسلامی واشنگتن

قطب تحقیقات پزشکی زعفران کشور

مجله دانشگاه علوم پزشکی گیلان - دوره ۱۶، شماره ۶۳، سال ۱۳۸۶

پژوهشکده‌ی تحقیقات توسعه‌ی فناوری خراسان

گیلان نیوز

عکس از رضا زارع‌پور

www.v6rg.com